

Dampaolo Pansa

Zatvorenici tišine

Objavljivanje ove knjige pomoglo je Društvo riječkih
studija, Rim - Societa' di Studi Fiumani, Roma

Naslov originala: Prigionieri del silenzio
© 2004 Sperling & Kupfer Editori S.p.A.
© za srpsko izdanje NOVOLI, Beograd, 2013.

Prevod s italijanskog: Marija Ćojbašić i Igor Radojčić

Lektor i korektor: Marija Ćojbašić

Korice: Saša Živaljević

Fotografija na naslovnoj strani: tri fotografije Josipa Broza Tita iz policijske arhive, koje je napravila jugoslovenska policija između 1920. i 1930.

Za izdavača: Igor Radojčić

Sva prava zadržana. Doštampavanje i objavljivanje u celosti kao i u segmentima samo uz dozvolu izdavača.

Đampaolo Pansa

Zatvorenici tišine

Novoli
P U B L I S H I N G

Predgovor

Kada je Renco De Feliče odlučio, uz obilje dokumentarnog materijala, da piše o dvadeset godina godina fašističke vladavine, da bi pokušao da ispravi nepravde nekih pret hodnih tumačenja, mnogi s levice su povikali da je u pitanju skandal.

To su bila vremena kada je, antifašistička Italija, odgajana na marksističko-lenjinističkim i mitovima Pokreta otpora, sve znala o nacističkim koncentracionim logorima, ali malo toga je znala o onome što se dešavalo u komunističkoj Evropi. Slobodni svet, užasnut Hitlerovim logorima, zatvorio je oči i uši kada su otkrivene masovne grobnice u SSSR i u drugim komunističkim zemljama, kao i dramatična istina fojbi, kada su, Titovi partizani, u samoj blizini Trsta, masakrirali Italijane, bez obzira na socijalne, polne ili razlike u godinama. To su bila vremena kada su ratni zločinci, procesuirani i osuđeni na smrt, samo na strani poraženih. S druge strane, istoriju su oduvek pisali pobednici, koji to čine onako kako će njima odgovarati.

Jedno naše biligvalno izdanje, objavljeno u saradnji s Ministarstvom za kulturna dobra Republike Italije i Hrvatskog instituta za istoriju iz Zagreba¹, brižljivo je pobrojalo sve žrtve tog perioda, utvrđujući brojne logore za navodnu rehabilitaciju, širom bivše Jugoslavije.

Uprkos svemu, uporna i teška tišina i dalje je pratila te događaje.

Ali Đampaolo Pansa, tačan, oštar i pažljiv istraživač italijanskih prećutanih priča, koje su namerno ignorisane iz

1 Amleto Ballarini, Mihail Sobolevski (priredili), *Le vittime di nazionalità italiana a Fiume e dintorni (1939-1947)*, Ministarstvo za kulturna dobra, Generalna direkcija za arhive, Rim 2002.

političkih razloga, pogledao je u rov skrivenih istina, ograđenih na marginama komunističke kulture. Radeći s dubokim osećajem intelektualne iskrenosti i ljubavi prema istini (iako sam o sebi kaže: Nije ni potrebna velika hrabrost, dovoljno je biti dostojanstven), pišući o temama koje je hegemonija Komunističke partije Italije smatrala nedodirljivim, obelodanio je strašne zločine koje je kultura levice želela da zaboravi, možda i zauvek, u vrtlogu zaborava. U knjizi Zatvorenici tišine, sudbina Andrea Skana dobija svoje pravo da postane priča. Skano je protagonist drame koju Pansa otkriva, oko koga se u paklenim mukama, neverovatnog mučenja i nečuvenih tortura, otkriva čitav svet ljudi u lancima. Unižena, degradirana ljudskost, ranjena u telu i duši, nastoji da preživi, da bi svetu vikala o grozotama koje su počinili njihovi dželati.

Andrea pronalazi put komunizma pukim slučajem, ali ta ideologija, razrađena kroz prilježno čitanje i učenje, postaje autentična strast, vera, religija, ona koja daje smisao životu, koja ti obuzima dušu, oplemenjuje patnje, projektuje sudbinu na nivo hrabrosti i junaštva. Dobrovoljac u Španiji u Internacionalnim brigadama protiv Frankovog režima, ubeđeni staljinista, interniran u Francusku, zatim zatočen na ostrvu Ventotene, dolazi u dodir s najznačajnijim elementima komunizma i socijalizma, aktivnim na međunarodnoj političkoj sceni. Pripadnik gerilskih trupa u ratu na teritoriji Ligurije i Pijemonta, povezan s Buranelom i Valter Filakom, vidi bitku za oslobođenje od naci-fašizma kao prvi korak ka preuzimanju vlasti s partijom na čelu, a pod okriljem SSSR-a. Na kraju rata prijavljen je zbog ilegalnog posedovanja oružja, odlazi u susednu Jugoslaviju, gde je uspostavljen komunistički režim maršala Tita. Za Skana je Jugoslavija predstavljala raj socijalne jednakosti, ostvarenje njegovih snova.

Skano je, možda, zaboravio četrdeset dana Titove okupa-

cije Trsta i Gorice. Zaboravio je, možda, sudbinu ubijenih, u jame bačenih i udavljenih Italijana, iz Rijeke, Istre i Dalmacije. Skano nije mogao ni pomisliti da će u Rijeci naići na beskrajnu bedu, sumnje, nepoverenje, svet koji će mu naneti neopisivu patnju.

Narativni aspekt knjige obogaćen je mnoštvom događaja, pružanjem zanimljivih informacija, korisnih i suštinskih za razumevanje dramatičnih događaja.

Dok je, u toku bio, biblijski egzodus Italijana, bolan i težak zbog gubitka rodne grude, koji su preživeli strahote Titovih trupa, koji je tekao ka Italiji kao reka suza, suočavajući se s bedom izgnanstva, da bi izbegli ugnjetavanje komunističkog režima i varvarizma koji sprovodi OZNA, s druge strane u toku je i kontra egzodus hiljada komunista, pre svega onih iz Monfalcone, punih nade i vere u sutra, srca punog očekivanja i iluzija, koji su krenuli ka Rijeci i Dalmaciji. Rijeka, voljena i izgubljena domovina za neke, Rijeka, nova zemlja socijalizma za druge.

Dodir s lokalnom stvarnošću za te ljude bio je brutalan, ogromno i okrutno razočarenje. Niko od pridošlih nije bio primljen u Komunističku partiju Jugoslavije. S promenom međunarodnih odnosa, neslaganje između različitih komunističkih opcija postaje neodrživo.

Kada je 28. juna 1948, Sovjetski Savez preko Radio Praga otvoreno najavio Titovu ekskomunikaciju, drama Italijanskih komunista koji su došli u Rijeku, svi staljinističke provenijencije, koji automatski postaju opasni neprijatelji koje je trebalo eliminisati, manifestuje se kroz progone, hapšenja, brutalne patnje, koju može da nanese samo zao, perverznan i okrutan ljudski um. Preživeli, koji su imali iskustva s Gestapom i sa Hitlerovim logorima, usudili su se da kažu da su OZNA – UDBA i njihovi čuvari logora na Golom otoku, koji je postao ponor užasa, prevazišli sve prethodne.

Aleksandar Ranković, moćni šef Udbe, prilikom posete

zatvorenicima, nesvesno je rekao: „Šta smo uradili s ovim našim drugovima!“ Đilas je zaključio: „Goli otok je bio najmračnija i najsravnija mrlja u istoriji jugoslovenskog komunizma.“ Ostavljam čitaocima emocije i saosećanje da upoznaju priču do kraja.

Skano je preživeo, kao živi leš vraća se u Italiju, gde će iskusiti novu bol: ravnodušnost, sumnju, nepoverenje KPI, koja staje uz SSSR, ali ništa ne čini da zaštiti najodanije sledbenike.

Kada je 26. maja 1955, na beogradskom aerodromu, Nikita Hruščov krenuo u zagrljaj Titu, čime je međunarodni sukob prevaziđen, na Maršalove zločine je, ujedno, stavljen nadgrobni spomenik.

Skano ponovo postaje žrtva, zgnječena monstruoznim mehanizmima politike, koja je cinično žrtvovala milione ljudi, a nametnutim nalogom KPI neće nikome otkriti dramu svojih nevolja. Skano će poslušati i tako do kraja ostati zatvorenik, zatvorenik tišine.

Moglo bi se razmišljati šta bi se desilo da je Skano, umesto u Rijeku, otišao u SSSR, da li bi bio nagrađen za ozbiljan i veran politički angažman. SSSR je ranih dvadesetih i na početku pedesetih godina bio, neka vrsta, obećane zemlje. Njen političko-socijalni-ekonomski sistem bio je u skladu s rigoroznom interpretacijom marksizma-lenjinizma. Mnogi „vernici“, u dobroj veri, težili su da odu tamo, uvereni da bi doprineli izgradnji društva zasnovanog na jednakosti rada svakog pojedinca.

Želeo bih da dodam priči Andrea Skana životnu priču riječkog komunista, Antonia Ongara², kome će se 1934. is-

2 Amleto Ballarini, *Il caso Ongaro e i comunisti italiani uccisi nella Russia di Stalin*, in «Fiume», Rivista di studi adriatici n. 19, Roma 2009 (Rijeka, Časopis za jadranske studije, br.19, Rim 2009)

puniti san da stigne u SSSR, nakon osam godina zatvaranja i lutanja po Evropi.

Ipak, bez ikakve krivice, Antonio Ongaro streljan je 20. avgusta 1938.

On nije bio jedini Italijan koga je privukao, a potom žrtvovao revolucionarni mit sovjetskog komunizma. Takvu sudbinu, koliko je poznato, doživelo je 352 Italijana³, među kojima dvojica iz Kopra, šestorica iz Pule i deset sa Jadrana. Dvojica Riječana, anarhista Ernesto Blum i Roberto Oros, preživeli su zatvore i gulag. Bilo je još takvih slučajeva.

Teror, podstaknut sumnjom, nikoga nije štedeo, počev od najviših nivoa politike i vojne nomenklature, do poniznih sledbenika. Čistke su se dešavale iznenada, napadajući hladnom žestinom, bez motiva, bez suđenja. Ako su egzekutori bili Rusi, što se tiče italijanskih žrtava, njihovi egzekutori bili su Italijani, čija imena su Palmiro Toljati, Antonio Roazio, Paolo Roboti, da navedemo samo neka od onih koji su svoje liste dostavljali Nkvd, tako da su i špijuni, koje bi zamjenjivali novim špijunima, vrlo brzo nestajali.

To nisu bili izolovani slučajevi. Takav je bio sistem, urušeni sistem koji je jeo svoju decu.

dr. Amleto Balarini
Predsednik Društva za riječke studije

3 Giancarlo Lehner, *La tragedia dei comunisti italiani. Le vittime del PCI in Unione Sovietica*, Mondadori, Milano 2000.

ČITAOCU

Naišao sam na ime Andrea Skano dok sam pripremao diplomski rad na temu partizanskog rata u regionu Đenove i reke Po. Bila je sredina pedesetih godina prošlog stolecća. On se upravo vratio u Italiju, nakon strašnog zatočeništva na Golom otoku, u Jugoslaviji. Za mene je, tada, bio samo jedan od onih garibaldinskih komandanata čije doživljaje sam pokušavao da rekonstruišem. Nisam znao ništa više o njemu. Kao što ništa nisam znao ni o tom gulagu i o italijanskom komunistima koje je Tito tamo deportovao.

Približio sam se toj priči tek 1980. kada sam pročitao knjigu „Drug Tito. Kritička biografija“, Milovana Đilasa, koju je u Italiji objavio Mondadori. Tada sam prvi put saznao za pakao Golog otoka. Sećam se koliko je jak utisak ostavila na mene, kakav samo može da ostavi neočekivana i okrutna priča. Sznao sam nešto više sedam godina kasnije čitajući još jednu Đilasovu knjigu „Ako me pamćenje ne vara... Sećanja nepoželjnog čoveka“, koju je objavila izdavačka kuća Mulino. Nakon toga sam imao važan razgovor. Prijatelj iz Aleksandrije mi je rekao da je partizan iz našeg kraja, upravo Skano, prošao kroz strahote gulaga koji je opisao Đilas. Pokušao sam da ga pronađem, ali mi je rečeno da je preminuo sredinom 1980.

Početakom devedesetih kada sam našao njegovo ime u izuzetnoj knjizi Đakoma Skotija „Goli Otok. Povratak na Goli Otok“, koju je u Trstu objavila izdavačka kuća Lint, pomislio sam kako bih morao nešto više da saznam o tom čoveku. Tada sam se bavio drugim stvarima, tako da sam odustao od te ideje. U Jugoslaviji je počeo građanski rat i tada mi je priča o Skanu ponovo pala na pamet. Nevoljno sam obavio nekoliko istraživanja. Tek u leto 1996. sam odlučio da napišem priču o tom čoveku u članku za nedeljnik *Espresso*.

Članak je objavljen 19. septembra iste godine, dopu-

njen informacijama onih ljudi koji su Skana upoznali. Bilo je tu svedočanstava Margerite Basini, Đankarla Gregorija i Vilijama Valsezia. Kada je članak objavljen, pod naslovom „Titov zatvorenik. I zatvorenik tišine“, sklonio sam svoje beleške i fotografije, i nisam o tome više razmišljao.

Nekoliko godina kasnije, došao je u redakciju gde sam radio, student iz Svete Tereze, Skanovog rodnog mesta. Enriko Pođi, tako se zvao, spremao je diplomski rad a tema mu je bila Andrea Skano. Predao sam mu sav materijal kojim sam raspolagao. Kasnije sam čuo da je diplomirao akademске 2000 - 2001. na Fakultetu političkih nauka, pod mentorstvom profesora Manlia Brigalje. Rad, od 120 strana, naslovljen je „Za političku biografiju Andrea Skana (1911-1980).“

Prošlo je još dve godine, i u leto 2003. odlučio sam da se posvetim knjizi koju sam toliko odlagao. Tek sam završio pisanje knjige „Krv poraženih“. Priča o Andrei bila je izuzetno interesantna, premda puna suprotnosti: priča o pobedniku, koji je nakon dugog lutanja, shvatio da je poražen. Čitalac će proceniti da li sam ispravno shvatio.

Moram mnogima da se zahvalim. Pre svega Enriku Pođiju koji mi je omogućio da pročitam njegov rad i da koristim dokumenta do kojih je došao. Rini Skano, Andreinoj nećaki, koja mi je predala neobjavljenu pesmu svog strica o strahotama Golog otoka. Dragocene informacije sam dobio od Domenika i Terezine Skano. Udovica Alfreda Bonelija, Favorita Manfante i unuk Mario Alberto Garavalja su mi dozvolili da istražim „Sećanja čoveka budućnosti“, obiman rukopis koji, takođe, nije objavljen. Veliku ljubaznost mi je pružila i Lilijana Riko, udovica Adrijana Dal Ponta, poverivši mi važna sećanja svog supruga.

Profesor Serđo Borme, koji je bio deportovan na Goli otok, pružio mi je emocionalno svedočanstvo o gulagu i varvarskim sistemima Titove policije. Profesor Sauro Ba-

lardini i Đorđo Katelani, Čezarov sin, učinili su to isto povodom situacije informbirovaca u Rijeci. U vezi s Rijekom, pod novom jugoslovenskom vlašću, mnogo su mi pomogli Amleto Balarini i Marino Mičić, iz Društva za riječke studije. Zahvaljujem i Galijanu Fogaru i Ani Di Đanantonio, iz Regionalnog instituta za istoriju pokreta oslobođenja u Furlaniji i Julijskoj krajini. Istoričar Manlio Kalegari me je upoznao s neobjavljenim sećanjima o Skanu koja je napisao Đovan Batista Lazanja. Od Maura Dašencija i Enrika Morandija saznao sam mnogo stvari o Andrei, nakon njegovog povratka iz Jugoslavije.

Svoju zahvalnost dugujem i Ani Ečetuato, Đanfranku Kročeu, Đorđu Gatiju, Franku Điraldiju, Đaniju Malfetaniju, Pjeru Porti, Masimu Pucu, Karlu Rusijanu, Davidu Sandalu, Nikoli Simoneliju, Mariu Tonzaru i Frančesku Tuo. Moj prijatelj Pablo Rosi mi je pomogao strpljivom mudročću u različitim fazama mog rada.

Moram, na kraju, da naglasim da su jedine izmišljene ličnosti u ovom delu beležnik Kazadei i profesor Pastorino. Sve ostalo je istinita priča, rekonstruisana, nadam se bez velikih grešaka.

Đ.P.

UVOD

Kiša krvi

Rekli su mi: ako želiš da pišeš o tom Andrei Skanu, čoveku za koga većina ljudi nikada nije čula, moraš pre svega da razgovaraš sa gospođom Rinom Skano. Pitao sam ko je: jedna od nećaka, kćer jednog od Andreine braće. Rekoše mi da se radi o mladoj ženi, obrazovanoj, inteligentnoj, supruzi pilota Alitalije. Pitao sam gde bih mogao da je pronađem. Rekoše da živi u pokrajini Romanja i dadoše mi broj telefona.

Pozvao sam je. Pročitala je stari članak koji sam napisao o njenom stricu, i delimično je bila nezadovoljna. Obavestio sam je da nameravam da napišem knjigu o njemu. Osetio sam da je moj poziv, na neki način, iznenadio. Pristala je da se vidimo, tako da smo se dogovorili da se čujemo još jedanput da bi dogovorili susret.

Nakon nekoliko dana dobio sam e-mail koji me je iznenadio. Pošiljalac je bila Rina Skano. Gospođa je potvrdila da joj je moj poziv uneo nemir i želela je da zna šta ću pisati o njenom stricu. Zatim je poruka krenula u drugom pravcu tako da mogu da kažem da mi je gospođa Rino ponudila neočekivan poklon: portret kasno upoznatog rođaka, kada je već bio starac, koga je veoma zavolela. Evo njenih reči: „Moj stric Andrea je bio čovek uzvišenog i setnog srca, kako je on voleo sebe da definiše. Zaljubljen u ljubav i u neprekidnoj potrazi za ženom koja će ga voleti istim intenzitetom kojim je on voleo svoju partiju, koja mu je bila verna a nikada nije postala njegova sluškinja, koja bi mu bila pratilja preko dana, ljubavnica noću a majka ujutru. Nikada je nije pronašao. Partija, priroda, životinje, njegova Sardinija ispunjavali su mu život, davali su mu potrebnu radost.”

„A mi, njegova familija, koje mesto smo mi imali u njegovom srcu? Voleo nas je istom snagom kojom je voleo svoje

ideale. Nakon godina udaljenosti, za njega smo bili iznenađenje. Kada nas je ugledao po prvi put, pomislio je kako nije sve izgubljeno! Na moje pitanje: 'Kada si se zaista uplašio?', odgovorio je: 'Onog dana kada sam se vratio na Sardiniju'. Poverovala sam mu."

„Znam da ćete ići da vidite mesto u kome je Andrea odrastao, stoga mi dozvolite da vam dam nekoliko saveta. Kada stignete do Galure, u Svetoj Terezi, idite do Kapo Testa, sve do svetionika. Odande pratite stazu koja vodi ka moru, gledajući uvek unapred, ne ispuštajući iz vida Korziku. U trenutku kada pred vama stene nestanu a pogled seže daleko, zatvorite oči i pomislite na dečaka koji skakuće u vodi i hvata rakove i morske ježeve. Zamislite ga kako leži, u polusnu, kako uživa u svom ulovu."

„Uvek ćete tamo moći da vidite dečaka, koji tokom olujnog dana skače sa stene na stenu, izazivajući more i njegove talase, odmeravajući sopstvenu hrabrost, ignorišući strah. Na kraju, zamislite ga kao starca, povređenog i umornog, koji luta među istim stenama, vukući nogu, u očajničkoj potrazi za sopstvenim detinjstvom."

„Ako to izazove emocije kod vas, ako, gledajući Korziku, uspete da uđete u kožu nekoga ko je nekada sanjao da do nje dođe da bi otpočeo borbu za slobodu onda možete da pišete o mom stricu. O Eliju, to je bilo njegovo ratno ime, nešto je i rečeno, ali o čoveku, o Andrei vi ćete biti prvi koji će nešto napisati."

„Pokušajte da opišete život tog čoveka koji je do kraja imao dušu deteta, koji je mnogo voleo svoju majku, stoga je napisao da je njegovo srce sahranjeno s njom. Čoveka koji nikada nije bio voljen: rat mu je uzeo braću, oca, koji nikada nije bio tu, ali i sve ostalo. Uprkos svemu uspeo je da stvori Elija, partizana, borca, druga, učitelja..."

Otišao sam u Romanju da upoznam gospođu Rinu. Našao sam je u predivnoj kući, dobrostojeće porodice koja je sve

zaradila svojim radom i koja uživa u svom domu. I ona je bila lepa, srednjeg stasa, mršava, crne kose, direktnog pogleda, uzdržanog ali slatkog osmeha, elegantna u oblačenju i u držanju. Pomislio sam: evo žene sa Sardinije koja je i dalje mlada, iako je premašila pedesetu.

Na početku našeg razgovora gledala me je upitno. Dok sam joj zahvaljivao za e-mail i objašnjavao svoje namere u vezi sa knjigom koju nameravam da napišem, proučavala me je u tišini. Verovao sam da je začudio moj predlog, kao i šta ću napisati o njenom stricu Andrei, njegovom životu, tragedijama koje je preživeo, o patnjama koje je osetio.

Moja pitanja su je ubedila da počne da priča. Govorili smo o godinama koje je Skano proveo u Titovoj Jugoslaviji i o iskušenjima koja je uspeo da prebrodi. U porodici to je bila tema sa kojom se nisu suočavali, teška tema koju je ona samo jednom prilikom dotakla s Andreom. Mnogo godina nakon teških iskušenja, Skano je imao problema sa srcem i bio je primljen u bolnicu u Novari. Mlada gospođa Rina ga je obilazila kako to retko koji nećak čini s nepoznatim stricem nakon dugih godina neviđanja.

„Nisam znala ništa o tom delu njegovog života” rekla mi je. „Samo da je bio u jugoslovenskom logoru. Kada je izašao odatle, živeo je u Rijeci, marginalizovan, gladan, bez posla. Pomogao mu je jedan prijatelj, ne Komunistička partija Italije, njegova partija, zbog koje je završio, prvo, u zatvoru a zatim i u ambisu zla i nasilja.”

„Jednog dana, mislim da je bila sredina maja 1980, razgovarali smo u njegovoj bolničkoj sobi. Stric Andrea mi je poverio da mu je, kada se vratio u Italiju, partija naredila da ne govori ništa o onome što je preživeo u Jugoslaviji. Rekoh mu, pomalo ogorčeno: misliš da si heroj zato što si preživeo a sada nećeš o tome da govoriš? Zavrteo je glavom i prormljao: ništa ne razumeš Rina, i ćutanje je način da se vodi politika.”

„Nikada više se nismo vraćali na prošlost“, nastavila je gospođa Rina. „Ipak, mislim da je odmah nakon toga napisao pesmu o pretrpljenim mukama na ostrvu u Jugoslaviji. Mesto bez imena za mene, koje sam kasnije upoznala kao Goli Otok. Nije napisao nikada ništa više o tom mestu političkog terora i ljudskog varvarizma. Njegovi stihovi su jedino pravo svedočanstvo koje opisuje preživljene strahote, ono o čemu se nije smelo govoriti, a koje su doživele hiljade ljudi kao poput njega. Stihovi su bili namenjeni meni, ali mi ih nije predao on. Poverio je taj zadatak sinu Nuču, uz uslov da mi ih preda nakon njegove smrti. Tako je i bilo.“

„Da li je ikada objavljena ta pesma?“ pitao sam gospođu Rinu.

„Ne. Vi ćete biti prvi koji ćete je pročitati, pored članova porodice, mog supruga i naša dva sina. Daću vam pesmu, ali moram da vas upozorim da je stric Andrea jednostavan pesnik, samouk. Verujem, bez obzira na metriku i stil, da je važno ono što opisuje. A takve su i reči i slike koje koristi da bi opisao zla gulaga.“

„Tekst koji mi je predat u novembru 1980“, rekla je gospođa Rina, „bio je napisan rukom čoveka koje je bio bolestan, ležao je u bolničkom krevetu. Prekucala sam ih, i predajem ova dva papira vama.“

Čitao sam ih naglas. Zatim sam pitao gospođu Rinu da li mogu da stavim pesmu u uvod knjige. „Da“, reče.

Pesma nije imala naslov. Rešio sam da ja to uradim. „Kiša krvi“. Evo Skanovih stihova koje je posvetio nećaki Rini.

„Ako ću u paklu završiti, ne brinite za mene, tamo već sam bio.“

Vidim te tužnu i zabrinutu. U tišini te gledam, od kada si ušla. Oči tužne, ruke na licu, reči tražiš da mi kažeš da sutra za mene ne postoji.

Da te razveselim, glupiram se. Zacrveniš se, teško kriješ neraspoloženje. Šta je danas najdražoj nećaki? Kažeš: umorna sam od života.

Stigao je čas od koga bežim, čas da pričam priču koju ne znaš.

Postoji otok na sred mora. Ime mu znam, ali ga reći neću.

Postoji otok, pantiću ga večno. Otok zla, zovimo ga inferno.

U redu stajasma, šakama i nogama tukoše nas. Podigo-smo pogled da vidimo zlikovce, ne verujući, otkrismo da su znanci.

Dva reda ljudi, a mi kroz sredinu moramo proći. Naredba kaže: bez milosti.

Ne razlikuje se prijatelj od neprijatelja. Ne razlikuje se mržnja od ljubavi. Ne ubijaju telo, nego čast.

Ne nestaje telo, na život je ono osuđeno.

Reći nemam, da opišem, život naš na otoku za koji ne znaš gde je.

Ako jednog dana, neko kaže, hrabriji od mene, saznaćeš i otići.

Pogledaj nebo i pokrij se. Kiša krvi mogla bi pasti. Kiša krvi će na otok pasti.

Ako pakao želite upoznati, na otok morate otići.

Mnogo godina će proći, ali siguran sam kada bura duva doneće sa sobom s neba, kišu krvi koja će na otok pasti.

Jednog dana vratih se u Rijeku. Kao živi leš ulicama koračah.

Ovo je za tebe mila moja, niti možeš niti smeš, od života umoriti se, koji toliko voliš.

Sve što znadem, nikad ne reko. Razdire se duša moja i sav žar koji imam.

Andrea Skano, maj 1980.